

Список сокращений

- Археол. сл. – Материалы для археологического словаря // Древности. – Т. 4. – Вып. 2. – М., 1880.
Ант.-Сийск. м. Пер. кн. м. и ц. Антониев Сийский монастырь. Переписные книги монастырей и церковей приписных к Сийскому монастырю. 1659-1688 гг. // ЛОИИ. Ф. 5. Оп. 2. № 15.
ГАВО – Государственный архив Вологодской области.
Дьяченко – Дьяченко Г. Полный церковно-славянский словарь (со внесением в него важнейших древнерусских слов и выражений). Репринтное воспроизведение издания 1900 г. – М., 1993.
Киево-Печ. патер. – Киево-Печерский патерик // Памятники литературы Древней Руси. XII век. Сост. и общ. ред. Л. А. Дмитриева и Д. С. Лихачева. – М., 1980.
ЛОИИ – Архив Ленинградского отделения Института истории РАН.
Оп. Иос.-Волок. м. – Описание Иосифова Волоколамского монастыря 1545 г. // Георгиевский В. Т. Фрески Ферапонтова монастыря. – СПб., 1911. Приложение.
Оп. Павлообн. м. – Описание Павлообнорского монастыря Вологодской епархии 1683 г. // Известия императорского Археологического общества. – СПб., 1865. – Т. V. – Вып. 3. – С. 162-190; – Вып. 4. – С. 260-308.
Оп. Усп. с. – Описание Московского Успенского собора // Русская историческая библиотека. – СПб., 1876. – Т. 3.
Пов. об убиен. Андр. Богол. – Повесть об убиении Андрея Боголюбского // Памятники литературы Древней Руси. XII век (см. выше).
СлРЯ XI-XVII вв. – Словарь русского языка XI-XVII вв. – М., 1975-1991.
Сотная Уст. Жел. – Сотная на посад Устюжны Железопольской. 1567 г. // Социально-правовое положение северного крестьянства: Досоветский период. – Вологда, 1981. С. 137-177.
См. также сокращения в книге: Указатель источников Картотеки Словаря русского языка XI-XVII вв. – М., 1984.

Балашова С. С.

МЕТАФОРИЧНА МОДЕЛЬ «ПОЛІТИКА – ЦЕ БУДИНОК» У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Сучасне зближення метафори й політики, що відбувається на тлі бурхливого розвитку когнітивних досліджень, пов'язано насамперед з переосмисленням самого поняття метафори та її ролі в організації понятійної системи людини.

Сучасна когнітивістика (М. Джонсон, Дж. Лакофф, М. Тернер, Ж. Фоконье, Н. Д. Арутюнова, А. Н. Баранов, Ю. Н. Варг, І. М. Кобозева, О. С. Кубрякова, А. П. Чудинов та ін.) розглядає метафору як основну ментальну операцію, як спосіб пізнання, структурування, оцінки й пояснення світу. Людина не тільки виражає свої думки за допомогою метафор, але й мислить метафорами, пізнає за допомогою метафор той світ, у якому вона живе, а також прагне у процесі комунікативної діяльності перетворити існуючу у свідомості адресата мовну картину світу.

Концептуальна метафора є результатом відображення знань про одну концептуальну область у іншій концептуальній області, розуміння й сприйняття одного явища у термінах іншого – невід'ємна характеристика метафори, при цьому концептуалізується не окремий ізольований об'єкт, а цілісна картина реального світу, яка використовується для репрезентації й осмислення об'ємного та багатоаспектного абстрактного явища, тому метафору почали вивчати як один із засобів формування мовної або концептуальної картини світу (В. Н. Телія, Б. О. Серебренников, Ю. Н. Караулов, О. С. Кубрякова, Н. Д. Арутюнова та ін.). Вивчення цілісності концептуальних систем, зокрема метафоричних концептуальних систем, дозволило виявити деяку загальну систему бачення та розуміння людиною оточуючого її середовища.

Політична сфера – це важлива частина національної культури. Мовна картина політичного світу (картина світу – цілісна сукупність образів дійсності у колективній свідомості [4, с. 104]) являє собою складне об'єднання ментальних одиниць (концептів, фреймів, доменів, гештальтів, сценаріїв, концептуальних векторів, полів), що відносяться до політичної сфери комунікації та політичного дискурсу. Більшість цих одиниць зафіксовані у мові за допомогою слів, складних найменувань, фразеологізмів і тією чи іншою мірою нав'язує людині певне бачення світу, особливо в аспекті його категоризації й оцінки.

Концепти, слоти, фрейми, які утворюють мовну картину політичного світу, можуть належати до різних доменів і субсфер політичної сфери. З часом ці уявлення змінюються, а разом із цим перетворюються мовні одиниці, які відбивають, або «схоплюють» концепти як ментальні одиниці [5, с. 107]. Разом з тим у процесі мовної діяльності відбувається кристалізація нових концептів, для фіксації яких нерідко застосовуються вже готові лексичні одиниці, у тому числі із використанням ресурсів метафоризації.

Метафоричне подання суспільних реалій і процесів як будинку (у тому числі його будівництва, ремонту й руйнування) – одне з найбільш традиційних для політичного мовлення, адже ще з часів Маркса стало прийнятним уявляти собі суспільство як деякий будинок, будову. Ця метафора дозволяє виділити в суспільстві базис (фундамент), різні структури (інфраструктури, надбудови), що несуть опори, блоки, ієрархічні градації. Крім цього, будинок є одним з найважливіших культурних концептів в людській свідомості, це традиційне для світової культури джерело метафоричної експансії [9, с. 97].

У політичній мові образ будинку в переносному, метафоричному значенні традиційно пов'язується з уявленнями про державу як цілісну систему державної влади. Метафора будинку одержала широкий розвиток і різні авторські інтерпретації за рахунок детального опису різних аспектів цієї держави-будинку. Це пов'язано з тим, що понятійна сфера «будинку» має всі необхідні умови для метафоричної експансії. По-перше, ця сфера добре знайома кожній людині, вона детально структурована, всі її фрейми й слоти мають високий асоціативний потенціал і перебувають у колі природних споконвічних інтересів людини. По-друге, вона має високий емоційний потенціал: рідна домівка, рідний дім, власний будинок, домочадці, сімейне вогнище, сімейний побут, облаштованість будинку – всі ці поняття здатні викликати добрі почуття.

Структуру метафоричної моделі «Політика – це будинок» утворюють чотири фрейми: «Будинок в цілому», «Конструкція будинку», «Будівництво, ремонт та перебудова будинку» і «Мешканці і сусіди будинку».

Різні аспекти і функції такої системи представляються як в узагальненому вигляді будинку, так і в різних його конкретних типах: житловому (активізація функції – будинок призначений для житла), стійкому

(конкретизація характеристики удома), скляному (конкретизація матеріалу, з якого будинок побудований), а також у вигляді інших житлових споруд (башти, фортеці) або навіть сукупності будов (села, міста).

Німецька держава характеризується як великий житловий будинок, в якому проживають різні народи. Метафора житлового будинку набула широке поширення у сучасному німецькомовному політичному дискурсі. Особливо часто зустрічаються образи концептуальної метафори «Європа – це будинок», які вже давно і міцно закріпилися в арсеналі образних мовних засобів німецьких політиків:

Zur künftigen Rolle Deutschlands in Europa meinte Kohl: «Ich sage in einem einfachen Bild, daß wir in einem festen Haus Europa leben.» Darin hätten alle Völker nach ihren Bedürfnissen ihre Wohnungen (Die Welt, 11.5.95).

Reformen begreift die Moskauer Elite als Mechanik zur Stärkung der Staatlichkeit, nicht als Mission der Gesellschaft. Demokratie ist dabei nicht mehr als eine Fußnote der kernigen Zukunft. Die Zusammenarbeit mit diesem Russland wird für den Westen keine Kamäplauderei über das gemeinsame europäische Haus werden (Die Zeit, 5.1.00).

В середині і кінці 90-х років минулого сторіччя розширення ЄС на схід розглядалося як заселення європейського будинку новими мешканцями:

Dabei lasse ich völlig offen, wie lange dies dauert und ob die einzelnen Länder in der konkreten Situation dies bereits wünschen. Die Länder selbst müssen dazu das Notwendige tun. Diese Länder aber, sei es Polen, sei es Tschechien, die Slowakei oder Ungarn, müssen wissen: Die Bundesrepublik Deutschland – ich hoffe, daß ich das so sagen kann – wird Anwalt dieser Länder sein, damit sie in das Haus Europa kommen können (Die Zeit, 8.11.95).

Фрейм «Конструкція будинку» включає лексичні одиниці, що номінують загальну конструкцію будівлі, внутрішній її устрій, облаштування у будинку і предмети побуту, що створюють домашній затишок, за яким потрібно стежити та приводити дім у порядок:

Jeder europäische Staat wird erst mal mit eigener Währung sein Haus in Ordnung bringen müssen (Die Welt, 21.4.97).

Важливими складовими будівлі є фундамент, опори, стіни, дах, двері та вікна. Кожна частина будинку має свою функцію.

Wenn von einem europäischen Haus gesprochen wird, so denkt man, daß das Dach vielleicht so groß sein müsse wie die Grundfläche. Insofern ist das Bild schief. Ein schlanker Turm mag für das, was wirklich gemeinsam – also politisch – geschehen muß, völlig ausreichen (Frankfurter Allgemeine Zeitung, 29.12.90).

Edmund Stoiber plagt eine bedrückende Vorstellung. Die Front des europäischen Hauses könnte ein solider Bau in deutscher Wertarbeit sein, Seitenflügel und Rückgebäude aber aus Holzverschlügen und Pappmache, beigesteuert von den Italienern und Franzosen (Die Welt, 11.9.97).

Фундамент – необхідна основа, на якій базується система:

Die Europäer haben sich seit den fünfziger Jahren mit der Europäischen Gemeinschaft ein stabiles Haus gebaut. Der Vertrag von Maastricht bringt eine weitere Festigung seines Fundaments, nämlich die Fortentwicklung der EG (Die Zeit, 18.12.92).

Die Währungsunion könne nicht auf stabilem Fundament aufbauen, wenn einer der beiden Eckpfeiler – die Unabhängigkeit der Zentralbank oder die Beitrittskriterien – wackele. Eine Verschiebung berge zwar das Risiko des Scheiterns der Währungsunion, sie dürfe aber deshalb nicht tabuisiert werden, sagte er im ZDF (Rheinische Post, 5.6.97).

Важливою частиною дому є двері, які, з одного боку, захищають будівлю від небажаних гостей, а з другого боку, пропускають потрібних, бажаних гостей:

Jetzt werden wieder ein paar Wände verschoben, Giebel ausgebaut und viele Türen eingefügt. Wer unbedingt will kann es auch ein europäisches Sicherheitssystem nennen (Die Zeit, 27.4.90).

Die Tür nach Europa bleibt offen (Die Welt, 17.7.97).

Будівництво представляється німецькими політиками як процес посилення європейської інтеграції всередині Європейського Союзу, зміцнення економічних, політичних, культурних зв'язків між країнами ЄС і одночасне розширення Євросоюзу на Схід:

Unser Ziel: Nicht «Wiedervereinigung», sondern Annäherung zwischen Ost und West Wichtig ist, daß West- und Osteuropa wieder näher aneinandergesetzt werden. Darauf sollten wir uns konzentrieren. Gorbatschow spricht ja vom gemeinsamen europäischen Haus, und unabhängig davon haben viele im Westen positive Aussagen dazu gemacht: Bundeskanzler Kohl erklärte im Hinblick auf Polen, «nicht Grenzen zu verschieben, sondern sie zu überwinden durch Menschlichkeit und Verständigung mit allen unseren östlichen Nachbarn, das ist der Kern unserer Ost- und Deutschlandpolitik» (Die Zeit: 1.4.88).

Здійснення будівництва вимагає будівельних матеріалів, а також компонентів, завдяки яким побудований будинок буде стійкий та надійний, використовуються різні матеріали:

Aber die Vereinbarungen von Amsterdam errichten eine Gerüst – zum Umbau. Den Zement liefert der Euro. Und neue Kompromisse sind die Mauersteine für den weiteren Bau am Projekt Europa (Die Zeit, 20.6.97).

Im Dunst der großen Worte werden die Umriss der neuen europäischen Ordnung deutlich: Nicht ein funkeln der Wolkenkratzer aus Glas oder Beton steht da, sondern ein immer wieder umgebautes, angestücktes, verändertes Haus (Die Zeit, 27.4.90). Зведення будинку вимагає також наявності плану будівництва та участі людей, які його створюють і втілюють – архітекторів та будівельників: *Winzige Wesen mühten sich mit Steinquadern und Gerüsten ab, einige liegen am Boden: erschöpfte, gefallene Gestalten. Breughels Bild könnte jenen Handlangern, die sich heute gern als Architekten Europas bezeichnen, zur Warnung dienen (Die Zeit, 10.1.92).* *Es komme nun darauf an, die «Statik und Architektur des Hauses Europa» für die Herausforderungen des neuen Jahrhunderts umzubauen, «und dann die Währung mit» (Die Welt, 23.4.97).*

У німецькій політичній мові присутні також такі поняття як перебудова і ремонт. Поняття перебудова, яке у свій час було вельми популярним у СРСР, було також актуальним як для єдиної Німеччини, так і для Європейського Союзу. При цьому німці під перебудовою розуміють удосконалення державного апарату, а також поліпшення різних сфер життя німецького суспільства: *Die entscheidenden Jahre für die Zukunft lägen jetzt aber vor*

Europa, hieß es in Stellungnahmen zum 40. Jahrestag. (...) «Für die Grünen ist ein grundlegender Umbau des «Hauses Europa» fällig. Überzeugende Konzepte für eine durchgreifende Demokratisierung seien allerdings noch nicht sichtbar, sagte ihr europapolitischer Sprecher Christian Sterzing (Die Welt, 25.3.97). Отже, метафора будинку відіграє важливу роль у німецькому політичному дискурсі. Вона є найбільш вживаною з усіх артефактних метафор і має розгалужену фреймову структуру, відображаючи різноманітні сторони політичних процесів і політичного устрою Німеччини, Європейського Союзу, Європи і світу в цілому.

Література

1. Баранов А. Н., Караулов Ю. Н. Русская политическая метафора (материалы к словарю). – М.: Ин-т русского языка РАН, 1991. – 193 с.
2. Белова А.Д. Лингвистическая теория аргументации (на мат. соврем. англ. языка): Дис... д-ра филол. наук: 10.02.04 / Киевский университет им. Т. Г. Шевченко. – К., 1998. – 443 с.
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
4. Кобозева И. М. Семантические проблемы анализа политической метафоры // Вестник МГУ. Сер. 9. Филология. – 2001. – № 6. – С. 130-139.
5. Кубрякова Е. С. Композиционная семантика: Цели и задачи // Композиционная семантика: Материалы третьей международной школы-семинара по когнитивной лингвистике. – Тамбов, 2002. Ч. 1. – С. 101-112.
6. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем // Теория метафоры: Сборник / Общ. ред. Н. Д. Арупоновой и М. А. Журинской. – М.: Прогресс, 1990. – С. 387-415.
7. Опарина Е. О. Метафора в политическом дискурсе // Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования: Сборник науч. тр. / Отв. ред. и сост. Герасимов В. И., Ильин М. В. – М., 2002. – 184 с.
8. Степаненко А. В. Лингвокогнитивные особенности функционирования метафоры в политическом дискурсе: (На материале русского и немецкого языков): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М.: МГУ, 2002. – 18 с.
9. Чудинов А. П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации. – Екатеринбург: Изд-во Уральского гос. пед. ун-ва, 2003. – 248 с.
10. Lakoff G. Metaphor and war: The metaphor system used to justify War in the Gulf // D. Yallet (ed.). Engulfed in War: Just War and the Persian Gulf. Honolulu, 1991.

Балгазина Б. С.

ДИНАМИКА ЯЗЫКОВОЙ СИТУАЦИИ В ПОСТСОВЕТСКОМ КАЗАХСТАНЕ

В современном мире существование «чистых» одноязычных государств, где подавляющая часть населения говорит на одном языке, – довольно редкое явление, большинство же социумов характеризуется многоязычием.

Известно, что адекватно отражает реалии социальной, материальной, культурной и естественно-географической сред язык коренного этноса, который для того и создавался. Но нередки случаи, когда условия социально-политической жизни могут быть адекватно обозначены средствами «чужих» языков, которые, в силу определенных причин, выполняют важные общественные функции вне исконного ареала.

В 20 веке частотны случаи, когда «чужой» язык занимает доминирующие позиции и становится языком межнационального общения или даже официальным языком. Происходит это по причине его предпочтения: 1) в качестве нейтрального языка для всех этносов страны (например, в Индии английский язык); 2) из-за его коммуникативной мощи в условиях недостаточной функциональной разработанности «местных» языков (например, в африканских странах); 3) в силу инерции или традиции при распаде единого государства (в странах СНГ).

После распада СССР в большинстве его бывших республик языковая политика была ориентирована на дерусификацию, осуществляемую в двух направлениях: 1) радикальный отказ от использования русского языка в официальных сферах общения, что обеспечивалось законодательно (например, в странах Балтии); 2) сужение функций русского языка посредством принятия специальных законов, создающих благоприятные условия для полноценного развития и функционирования титульного языка (Казахстан, Киргизия).

Современный Казахстан – многонациональное государство: здесь живут представители 130 наций и народностей. В стране сосуществуют два языка – казахский и русский, поэтому вопросы статуса и функционирования языков, в силу обращенности в будущее, приобретают особое значение.

Функционирование русского языка в нашей стране имеет свою специфику: Казахстан – единственная республика бывшего Советского Союза, где русское население численно преобладало над коренным. Уникальность языковой ситуации в стране заключается в смене языка для некоторой части коренного населения: количество русскоязычных казахов-монолингвов значительно.

Формирование двуязычия в Казахстане стало результатом политики СССР: с переселения русских из разных регионов России в начале 19 века начался казахско-русский и русско-казахский билингвизм; депортация в Казахстан других народов привела к развитию билингвизма инонационально-русского (корейского, немецкого, польского и др.). К концу 20 века повсеместно преобладает двуязычие с русскоязычным компонентом.

Постсоветская этноязыковая ситуация в Казахстане показывает, что интерес к русскому речевому общению, к культуре русской речи не ослабел, наоборот, до сих пор сохраняется диспропорция в пользу употребления русского языка в сфере публичного и делового общения, в науке, в средствах массовой информации, в образовании. Это можно объяснить потребностями практической жизни многонационального государства, а также тем, что русский язык выполняет интегративную функцию – средства межнационального общения.

Сейчас коренное население Казахстана осуществляет речевую деятельность на двух языках и использует языковые средства и казахского, и русского языков в зависимости от условий реализации конкретного коммуникативного акта. Массовое стабильное казахско-русское и русско-казахское двуязычие можно охарактеризовать как **естественный билингвизм**. Билингвизм в нашей стране – это не просто сосуществование двух языков в речи людей, а жизненно обусловленная необходимость. Таким образом, в макроструктуре полиэтничного государства, в силу сложившейся исторической традиции, наряду с титульным языком, официально в важнейших сферах деятельности употребляется и русский язык, а в социальной коммуникации он доминирует.